

Х. ПОЛЕНАКОВИЌ

БЕЛЕШКИ ЗА МАКЕДОНСКИТЕ СТУДЕНТИ И НИВНИТЕ СТУДИИ ВО XIX ВЕК

I

Прашањето со македонските студенти и нивните студии во минатото, и пред сè во XIX век, колку што мене ми е познато, никој досега кај нас во целина не го разгледал. Навистина постојат одделни прилози во кои се говори за некои студенти, но прашањето заслужува да биде простудирано колку е можно поцелосно, бидејќи правилното и сестраното расветлување на ова прашање може во голема мера да помогне за реалното разбирање на карактерот и дејноста на голем број наши луѓе во минатото. Од тоа каде некој наш млад човек се школувал, студирал, чија култура и наука примил и засакал, какви врски понатаму во животот одржувал со односниот универзитет и земја, често зависела и неговата ориентација и активната ангажираност на нашиот терен. Оттука и доаѓа: елинофилството, русофилството, франкофилството, србофилството, бугарофилството и толкуте други филства, што се особено карактеристични за многу наши луѓе од XIX век, кои инаку играле важна улога во животот на нашиот народ во времето на преломните години од неговата историја.

1.

Интересирајќи се за судбината на низа истакнати трудбеници на македонското народно дело во минатото, можев да приберам прилично податоци и за тоа каде тие, како млади луѓе, го оформувале своето образование, каде студирале, што студирале и под какви услови одело тоа студирање.

Податоците, што се патем собирани, се далеку од тоа да претставуваат една целост; тие — заедно со сугестијата што овој мој прилог треба да му ја даде на идниот истражувач на ова прашање — можат секако да претставуваат извесен скроман придонес кон што поцелосното решавање на поставеното прашање. Инаку, расветлувањето на ова прашање, во најможната целост, ќе се реализира откако ќе се проучат

универзитетските архиви во Атина, Цариград, Виена, Прага, Лондон, во руските, германските, италијанските, швајцарските универзитетски центри, секаде каде што младите Македонци оделе на студии во минатото, и особено во XIX век, за кој век во овој прилог се даваат податоци.

Во разгледувањето на ова прашање, природно, ќе треба да се осветлат низа околности и услови под кои се одвивало студирањето на нашите луѓе во странство. Пред сè, ми се чини, во прв ред за проучување доаѓа прашањето за режимот на студиите на односните универзитети на коишто студирале нашите луѓе во поголем број (Атина, Москва). Со какви квалификации можело да се стапи на универзитет? Во прво време, на Атинскиот универзитет, како и на руските универзитети до 1876 година (според И. С. Аксаков, Славянский вопрос, 1886) при запишувањето на универзитет се полагал приемен испит. Овој испит се состоел од разни предмети, што се менувале во текот на времето. Претходните квалификации не биле цврсто определени. Не се барала гимназиска матурска диплома. Така, на Атинскиот универзитет, според пишувањето на Григор Прличев, познатиот наш поет, кој таму студирал медицина, приемиот испит се состоел, во 1849 година, „само по елински“ јазик, без оглед на претходната школска спрема на кандидатот. На руските универзитети се стапувало, исто така, откако би се положил приемиот испит, за кој кандидатите се подготвувале неколку години во гимназиите (случајот со Рајко Жинзифов), а можело да се стапи на универзитет и со завршена богословска семинарија. Дobar дел од нашите студенти, од разни причини, не можеле да ги завршат студиите, туку некои ги прекинувале, други умирале, мнозина се враќале назад, а некои останувале во странство. Оние што дипломирале, добивале дипломи со кои можеле да ја вршат односната пракса. Поради тешките политички и културни прилики кај нас, мнозина од дипломираните студенти останувале во односните земји, течејќи таму кариера, но и понатаму одржувајќи врска со татковината и помагајќи ѝ на разни начини (Рајко Жинзифов и др). Имаме податоци дека надлежните органи, на пример во Русија, каде, релативно, имало најмногу македонски ученици и студенти, преземале мерки против нередовните студенти и ученици, кои ја смеќавале редовноста во школската работа.

* * *

Кон ова би требало да се проучат и наставните планови и програми, за да се види што добивале студентите од своите наставници во текот на студиите. Се разбира дека е важно да се утврдат и имињата на наставниците, што нашите студенти ги слушале и со кои доаѓале често во допир. Сето ова, природно, би било проучувано во разумна мера, доколку е тоа потребно за подоброто разбирање на идната дејност на нашите студенти. Познато е, да земеме неколку примери, дека про-

фесорот на Петроградскиот универзитет И. И. Срезневски му бил наставник на првиот наш славист, кој завршил факултетски студии, Константин Д. Петковиќ, башиноселец и дека професорот бил доста близок со својот студент, добивајќи од него различни податоци, пред сè во врска со јазикот и етничката положба во Македонија. Кога на проф. И. И. Срезневски му било потребно да ја провери автентичноста на пишувањата на својот колега од Казанскиот универзитет, Виктор Иванович Григорович, за богатството на светогорските и другите македонски манастири со драгоцени книжевно-историски споменици (В. И. Григорович ја пропатувал Македонија, Бугарија, во 1844—1845, собирајќи разни јазични и книжевно-историски споменици; неговите пишувања во врска со пронајдоците на спомениците и начинот како тој ги добивал тие предизвикале голема возбуда во научните кругови), тој го испраќа својот ученик Петковиќ, Македонец, на теренот, по Македонија и особено во Света Гора, да ги проверува изјавите на В. И. Григорович, и како резултат на тоа проверување се јавува книгата на Петковиќ: „Обзор Атонских древностей“. — Од времето на студиите на Григор Прличев во Атина познати се неколку негови професори, чии имиња ни ги соопштува Прличев во својата „Автобиографија“, истакнувајќи го фактот дека тие повеќе му ги одмилале студиите на медицината отколку што му помогнале да ја засака медицината. И во врска со студиите на Константин Миладинов се споменува името на еден научник чишто студии предизвикале особено жив интерес кај идниот поет, бидејќи во тие студии се говорело за блискоста на грчкиот со словенските јазици. Наставниците на Константин Миладинов, а потоа и на Рајко Жинзифов и група наши студенти во Москва, од 1858—1864, ни се познати: Осип М. Боѓански, Феодор Буслаев, Н. Тихонравов, Нил А. Попов и др. Тие преку своите предавања, и печатените дела, влијаеле со своите погледи врз ставовите на своите ученици, кои ставови ќе се изнесат во моментите кога нашите студенти ќе имаат прилика нешто да напечатат.

2.

Секако дека заслужува внимание прашањето за тоа кој ги издржувал нашите студенти за време на студирањето. *Издвршката* на нашите студенти во минатото не била решавана еднообразно. Децата на економски јаките фамилии лесно се издржувале од нивните родители, бидејќи, главно, се школувале во оние универзитетски центри каде што нивните родители имале трговски куќи или одржувале трговски врски со тие места. Покомплицирано и потешко одело со студирањето на сиромашните студенти. Да се потсетиме на незгодите што ги имал Григор Прличев во текот на своите студии. Со заштедените 1500 гроша тој отишол во Атина, да студира медицина, но крајот на оваа скромна сума дотолку побргу се ближел, доколку интересот на поетот за медицинските студии се повеќе опаѓал. За да си помогне некако, Прличев морал да држи приватни часови по француски јазик

на некои ученици, синови на газдинската охридска куќа Робевци, кои се школувале во Атина, па откако му пресушил овој извор, тој се зафатил со старата работа, практикувана во Охрид — со препишување на цели дела, за што добивал скромна награда. Но и тоа не било доволно и тој морал да ги прекине своите студии, за да ги продолжи цели десет години подоцна, откако спечалил доволно пари . . . И Рајко Жинзифов се наоѓал во иста тешка материјална положба. Макар што добивал една мала стипендија, во износ од околу 17 рубли, тој бил принуден хонорарно да служи како библиотекар во една приватна библиотека во Москва, односно, едно време, да ги поучува децата на некои богати фамилии. Со колкава горчина пишува Жинзифов за материјалните тешкотии што го придружувале за сето време на студиите! — Студирањето на некои наши студенти било овозможувано со стипендирањето (односно давањето еднократни или повремена помошти) на одделни црковно-школски општини. Познато ни е, на пример, дека Константин Миладинов, првиот наш вистински поет, бил испратен на студии во Атина со помошта на општината на селото Магарево, кај Битола, каде што тој бил учител. Магаревчаните му дале помош под услов, по завршувањето на студиите, да отслужи неколку години во Магарево, што Константин го исполнил по завршувањето на студиите. Треба да се претпостави дека ваквата помош на разните црковно-школски општини кај нас била прилично вообичаена. Нашите студенти добивале помош, или заеми, од разни завештанија, фондови, друштва, комитети, владетели. Еве неколку примери. За едно завештание што постоело во Атина, во времето на престојот на Прличев во главниот град на Грција, кога имало приличен број наши студенти на тамошниот Универзитет, ни зборува Прличев во својата „Автобиографија“: „Има тука — во Атина — едно богато завештание од еден Македонец, жител на Блаца, се вика Вељо. Тоа завештание е наменето исклучиво за стипендии на сиромашни Македонци“. Прличев се јавил за една стипендија од ова завештание, но не успеал да ја добие, бидејќи, како што често се случувало, сите места биле зафатени со „тамошни“ студенти. — Некои наши студенти добивале помош и од едно бугарско настојателство, што било основано во Одеса 1853 (случајот со Константин Миладинов кога, без средства, при крајот на 1856 дошол да студира во Русија). Повеќето од нашите студенти во Москва добивале една многу скромна стипендија од Московскиот славјански благотворителен комитет (основан на 26.I.1858). Имаме податоци и за тоа дека рускиот император давал годишно по пет илјади рубли во сребро како помош за образованието на јужно-словенските ученици и студенти што се школувале во Русија.

3.

Идниот историчар на нашето универзитетско школство ќе треба да го проучи и прашањето за сместувањето на студентите во текот на нивните студии по разните универзитетски центри. Добар дел од студентите живееле по приватни станови, во скромни соби (за тоа дава

податоци Прличев; знаеме и за Жинзифов) поединечно или по неколкумина заедно. Но имаме податоци дека и поголеми групи студенти живееле заедно во некои домови, пансиони. Од едно писмо на Константин Миладинов, од 1859 година, упатено од Москва до бугарскиот револуционер Георги С. Раковски, дознаваме нешто за сместувањето на нашите студенти: „Сите Македончиња — пишува Миладинов — заедно седиме на едно место и над ним имам свезозможно попечение за да успеем на науката поскоро . . .“ — Во 1863 година, во Николаев, е основан специјален „Јужнословенски пансион“, во којшто биле сместени ученици и студенти што дошле во Николаев од разни јужнословенски земји.

4.

Животот на нашите студенти во светските универзитетски центри не се сведува само на посетување на предавањата и вежбите, на учењето по библиотеците и полагањето испити. Тие, наоѓајќи се далеку од родната земја, во поиздигната средина, каде имало студенти од разни земји, што студирале со нив, се дружеле меѓусебно и се организирале во разни културно-просветни и револуционерни друштва. Во овие друштва, на состаноците, се разгледувале разни прашања што ги интересирале студентите, а пред сè прашањата за решавање разни проблеми што биле во врска со прашањето за националното и политичкото ослободување на родната земја, со преземање на разни културно-просветни акции и сл. Во врска со работата на студентите во ваквите друштва треба да се спомене постоењето на едно „Македонско општество“, што некаде од 1839/1840 година работело во Атина на подготвувањето востание во поробената татковина. За жалост, за ова Општество многу малу се знае; она што се знае се наоѓа во изјавата на Г. С. Раковски, што ја дал на сослушувањето во врска со едно револуционерно движење во Браила, Романија. Од 1873 година, во Цариград, постои една „Македонска дружина“, што издавала и свои публикации. Ќе укажам уште на едно друштво на македонските студенти што постоело во Петроград. Тоа е Македонско научно-литературно другарство „Св. Климент“, во кое, меѓу другото, биле прочитани и продискутирани предавањата на Крсте П. Мисирков, пред да влезат како одделни глави во знаменитото дело „За македонските работи.“

5.

Наоѓајќи се на универзитетите, нашите студенти основале весници и списанија, во коишто печателе свои книжевни творби и обиди на научно поле. Веќе во 1860 година во Москва нашите студенти, и некои бугарски студенти, го издаваат списанието „Братски труд“. Главната работа околу уредувањето и пополнувањето со материјал на списанието била во рацете на Рајко Жинзифов. На Жинзифов му помагал и Константин Миладинов и со тоа што во списанието објавувал свои книжевни творби, научни обиди и материјали од пригот-

уваниот Зборник од народни песни. — Подоцна, името „Братски труд“ ќе го носи журналот на питомците на спомнатиот „Јужнословенски мисион“ во Николаев

Покрај овие прашања, идниот историчар на нашето универзитетско школство ќе треба да разгледа и некои други прашања, што би припомогло за поцелосното разбирање на проблемот на студирањето на нашите студенти во минатото.

II.

Во продолжение на овој прилог ќе дадам неколку податоци за тоа каде студирале некои наши студенти во минатото.

1.

Од народите што се територијално најблиску до нас, меѓу првите се ослободиле Грците. Набргу по ослободувањето на земјата тие го основале и универзитетот во Атина. На Атинскиот универзитет студирале не само Грци, туку и млади луѓе од другите балкански земји, особено оние што се наоѓале под големо влијание на грчката култура и просвета: Македонците, Бугарите, Власите, Албанците.

Како што може да се види од досега кажаното, некои од повидните наши прсродбеници биле студенти на Атинскиот универзитет. Да се сетиме само на тажната воздишка на големиот наш поет Прличев, кога го изјавил своето жалење дека во моментите кога се одлучувала неговата судбина немало некој што би го советувал да оди на студии „во Киев или Прага“, туку го испратиле во Атина (во „Мечта на един старец“), а тоа испраќање во Грција го објаснува и, донекаде, оправдува со зборовите: „А пак тогаш само името на Атина и Јанина звучеше у нас“ (во „Автобиографијата“). Со неколку зборови, веќе го прикажавме студирањето на Прличев на Атинскиот универзитет. Во неговата „Автобиографија“ тој прилично место му дава на својот престој во Атина. Поради немаштијата, а и поради незаинтересираноста кон медицинските студии Прличев не ги завршил своите студии, туку се вратил во татковината, и го завршил својот живот како учител и борец за народното дело. Познато е дека за време на вториот престој во Атина, кога отишол да ги продолжи своите студии, тој успеал на поетскиот конкурс, во 1860 година, да го добие ласкавиот епитет „втор Омир“ и лаворов венец, за којшто мечтаел десет години, уште од првиот престој во Атина, кога започнал, како млад студент, да се занимава со поезија.

Во истото време кога студирал Прличев на Атинскиот универзитет, таму имало уште цела група македонски студенти, од коишто ќе споменам неколку од поважните. Изгледа најблизок до Прличев бил охриданиецот Јоан Хармосину, подоцна Јоан Генадиев (1829—1890). Хармосину-Генадиев студирал филолошки науки. Во 1852 г. тој об-

јавил една збирка поетски состави на грчки јазик; покрај неговите состави, во истата книга, се објавени и неколку стихувани гатанки од Прличев. Подоцна Хармосину-Генадисв ќе има еден доста кривулест пат, ќе пишува низа статии со религиозна тематика; важни се неговите преокупации со музиката: komponиран неколку школски песни на македонски јазик, а покрај тоа „го нагласил источноцрковното пеене на словенски црковни текстови, со изменување на некои грчки ноти.“ Во Цариград, во 1869, издал една „Пасхалија“. — Видовме дека на Атинскиот универзитет ги завршил филолошките студии и Константин Миладинов, идниот наш поет. На Атинскиот универзитет студирал и Јанаки Стрезов (1850—52), вујко на плодниот собирач на македонски народни умотворби и познатиот учебникар Кузман А. Шапкарев. Како учител по разни места во Македонија, Јанаки Стрезов активно учествувал во народната пробуда. Важен е и по тоа што се јавува како еден од првите собирачи на македонски народни песни во почетокот на шестата деценија на минатиот век, којшто со својот пример му дава поттик на Шапкарев да се зафати со собирање народни умотворби, препуштајќи му ги собраните материјали на својот внук Кузман. — Атински воспитаници се и Партенија Зографски, познатиот наш преродбеник, Антим Ризов од Струмичко, кој завршил теолошки студии и станал игумен на Зографскиот манастир; потоа Јоан Жинзифов, таткото на познатиот пост Рајко Жинзифов; Иван Б. Шумков, од село Цер во Демирхисарско, подоцна станал учител во Крушево и други места во Македонија; Киријак Држиловиќ, познат културен работник и печатар во Солун во првите години од втората половина на XIX век; Петар Мишајков, идниот владика Панарет, и неговиот брат Константин Мишајков, обајцата од Битолско; од Битола е и некој П. Димковиќ-Радевиќ, којшто, покрај во Атина, студирал и во Виена, да биде ангажиран, по враќањето дома, и околу основањето на битолското читалиште; во Атина студирал и охридецот Маргарит Димица, којшто ќе се прослави, како грчки научник, со своите студии од античката историја, станувајќи и професор на Атинскиот универзитет. — Ова е само еден, многу мал, дел од нашите луѓе што студирале во Атина во минатиот век. Со проучувањето на архивата на Атинскиот универзитет, без големи тешкотии, овој број ќе може да се наголеми неколку пати.

2.

Русија, која во XVIII век, и особено во XIX век, стануваше сè послена и се јавуваше, врз база на православната и словенска линија — како заштитник на поробените словенски (и други) балкански народи под Турско, ги привлекуваше погледите на мнозина јужнословенски и балкански луѓе, особено на младината, којашто одеше на школување во Русија. По разните руски гимназии, духовни академии и на универзитетите наоѓаме знатен број ученици и студенти од разните балкански земји. Школувањето на јужнословенските ученици и студенти се овозможувало на разни начини, како што е тоа, главно,

кажано порано. До особено наголемување на јужнословенски младици на руските универзитети и други школи доаѓа по Кримската војна, кога во Русија организирано се работи на привлекувањето на млади луѓе од кај Јужните Словени и на помагањето на нивното школување. Од ова време може да се смета и со доаѓањето на некои наставници на руските универзитети, коишто со својата наставничка и научна работа ќе го издигаат реномето на универзитетите на коишто работеле. Од поистакнатите јужнословенски луѓе што работеле на руските универзитети споменувам само неколку: Ватрослав Јагиќ, од Вараждин, професор на Одескиот и подоцна на Петроградскиот универзитет, еден од најславните слависти воопшто, потоа Валтазар Богишиќ, од Цавтат, професор на Одескиот универзитет, прочуен правник, и Марин Дринов, од Панаѓуриште, професор на Универзитетот во Харков, прочуен историчар и филолог. Знатниот дел ученици и студенти на руските универзитети и школи, што се враќале во своите земји, по завршеното школување, задоеени со руската култура, претставувале пропагатори на руската култура и политика во односната земја, а тоа била и една од главните цели на бројните комитети и организации што, во Русија, ги прифаќале и ги помагале јужнословенските младици.

Меѓу другите ученици и студенти, кои доаѓале во Русија од земјите што се наоѓаа под турското ропство, имало и не мал број Македонци. За жал, и во овој случај се повторува случајот со студентите на Атинскиот универзитет. Во изнесувањето бројот на студентите што студирале на руските универзитети, овдека ќе може да се даде одвај помалиот број, со кој никако не се претендира ни на една целост во поглед споменувањето на сите руски универзитети на коишто имало македонски студенти.

Мнозина македонски младици студирале на разни духовни семинарии во Русија (на пр. познатиот учебникар Партенија Зографски ја завршил Московската духовна академија; Натанаил Охридски, од Кучевиште, познат политички деец, ја завршил Киевската духовна академија; Мелетиј Зографски-Софијски започнал да студира на Духовната академија во Петроград, но поради болест ја напуштил Русија; Петроградската духовна академија ја завршил прилепчанецот Методија Кусевич итн.).

Меѓу првите Македонци, што студирале на руските универзитети се браќата Константин Д. Петковиќ и брат му Андреја Д. Петковиќ, од Башино Село. Постариот Константин (роден 1826) е прв македонски славист што завршил факултетски студии. Неговото име се спомна порано, во општите забелешки. Тој го завршил Петроградскиот универзитет кај професорот Измаил И. Срезневски. По негова сугестија Петковиќ започнува со преведување од разни словенски јазици на македонски, велешко наречие. Првиот превод од чешки јазик на македонски се должи на Петковиќ. Тој превел дел од „Кралевдворскиот ракопис“, мистификацијата на чешкиот политички деец и поет Вацлав Ханка, и ја печател во изданијата на Петроградската

академија 1852. Една година подоцна тој ќе го отпечати во Цариград и првиот превод од словенечки јазик на македонски: повеста „Борис“ од списателката Јузефина Турнограјска. Пишувал и стихови на македонски јазик, собирал народни умотворби и лексички материјал. Бил долго години во дипломатска служба на Русија (на пример генерален конзул во Дубровник и др.). — Помладиот брат Андрија, како и Константин ги завршил универзитетските студии во Русија и бил руски дипломатски службеник — конзул (на пример на Риека и др.). И овој, како и брат му, пеел на македонски јазик. Од поважните песни е неговата песна „Глас од далека земља“, што до неодамна му се припишуваше на Константин Миладинов, а во која се жигосуваат злосторствата на велешкиот владика Авксентија.

Голем прилив на македонски — и воопшто јужнословенски — студенти во Русија имаме по свршувањето на Кримската војна. Еден од првите студенти што отишол во Русија е Константин Миладинов, кој неколку години ќе студира како вонреден студент на Московскиот историско-филолошки факултет, работејќи во меѓувремето на средувањето на материјалите за големиот Зборник од македонски народни песни (што ќе се печати дури во 1861 г. во Загреб со помошта на гакочечкиот бискуп Јосип Јурај Штросмаер) и пеејќи, како еден од првите наши луѓе, почувствуваани, искрени и топли песни на македонски јазик. Константин Миладинов уште во 1852 г. требало да појде во Русија на студии, веднаш по враќањето од Атина, но приликите уште не биле созреани; неговиот пријател, а ученик на Димитрија Миладинов, Партенија Зографски, кој во тоа време бил наставник во словенската школа во Зографскиот манастир, му ветил да го испрати на студии во Русија, штом тоа ќе го дозволат приликите. И еге, при крајот на 1856 г. Константин оди во Русија. Набргу по него и цела една група од пет-шест „Македончиња“. Престојувајќи во Цариград, како раководител на бугарската црква Св. Стефан, и одржувајќи најживи врски со руското пратеништво при Високата порта, Партенија Зографски е главен организатор за испраќање млади македонски луѓе во Русија на школување. Од архивските материјали, што неодамна имав можност да ги проучам, на Света Гора, станува јасно дека Партенија Зографски раководел со обезбедувањето средства за престојот на нашите младици во Русија. Од руска страна таква улога имал Виктор И. Рачински, агент на Московскиот словенски благотворителен комитет, којшто доаѓал во Бугарија и Македонија убедувајќи ги младите луѓе да одат во Русија на школување. Подоцна Рачински станува и конзул во Пловдив, така што можел од теренот да го помага испраќањето на млади Македонци и Бугари во Русија на школување и да води борба против унијатското движење, коешто беше пропагирано во Македонија (особено во Кукушко) и Бугарија од страна на разни западноевропски пропаганди (австриска, француска и др.), а со цел да се попречи ширењето на руското влијание кај поробените балкански Словени, и место него да се прошируваат западноевропските влијанија. Константин Миладинов бил прифатен од Рачински и можел да стапи

на Историско-филолошкиот факултет како вонреден студент, како се рече веќе. — Во средината на 1858 од Кукуш за Русија оди и Рајко Жинзифов, којшто откако ќе ги сврши студиите од старогрчки јазик, ќе остане до крајот на својот живот во Русија, еднаш посетувајќи ја Македонија. Целата негова поетска, публицистичка и политичка дејност ќе се развива во Русија, каде ќе настојува да ја информира руската, и светската, јавност за патилата на поробениот македонски и другите поробени балкански народи. Во врска со можностите за студирање и воопшто за школување на македонски младици во Русија интересно е едно писмо на борецот Димитрија Миладинов од 27 мај 1859 упатено до калуѓерите на манастирот Зограф, во кое се одушевува со можноста, младици наши да одат во Русија, каде „ќе учат во гимназиите и универзитетите на Петроград, Москва, Киев, Одеса“. — До 1859 година, како што се виде порано, на Универзитетот во Москва имало уште пет—шест македонски студенти: од Кукуш, Дојран, Воден: Константин и Димитрија Станишев, Горѓи Стаменов и Никола Иванов, Андреја Стојанов и др. Знатен број македонски младици ги започнале своите студии во Русија, но од разни причини не можеле да ги завршат, туку се враќале назад, некои од нив умреле таму. Така, Константин Х. Узунов, од Охрид, учител, кој прв го запознал К. А. Шапкарев со словенското писмо, по краткиот престој во Русија, во 1860, таму умрел. Крушовчанецот Константин Везенков свршил студии на москоускиот Медицински факултет во 1870, а како потполковник во руската армија учествувал во Руско-турската војна од 1877/78, во која бил и ранет. — Венијамин Мачуковски, од Мачуково, Гевгелиско, откако во Москва ја завршил Духовната семинарија, се запишал на Историско-филолошкиот факултет, но поради болест се вратил во татковината, корисно работејќи на народното дело. Горѓи К. Динката во Москва студирал од 1858 до 1860, но поради болест ги прекинал студиите. И Трајче Китанчев, од Ресенско, едно време студирал правни науки во Москва, но и него болеста го приморала да ги прекине студиите и да се врати во татковината. На Универзитетот во Одеса три години студирал Ефрем Каранов, од Кратово, но и тој ги прекинал студиите, за да се истакне подоцна во животот со своите фолклористички студии и ангажираност на собирањето народни умотворби од Македонија. Јосиф А. Ковачев, идниот познат педагог, во Киев студирал од 1864—1868 година духовна академија. Во тоа време во Киев студирала и Царева Миладинова, ќерка на истакнатиот борец Димитрија Миладинов. Право студирал кратко време на Универзитетот во Одеса и Атанас Бадев, од Прилеп. Подоцна студирал музика на Универзитетот во Петроград, станувајќи еден од првите македонски музички образовани луѓе. Во Прилеп, и подоцна во бугарската гимназија во Солун организирал хорони и предавал пееше. Од него останала „Златоустовата литургија за смесен хор“ (Липиска, 1898). — Историско-филолошкиот факултет на Универзитетот во Харков го завршил велешанецот Димитар Матов, еден од најсолидните научници-филолози и фолклористи на времето. На Универзитетот во Петроград ги завршил медицинските студии Јован Шантровиќ, којшто службувал во Беровско,

а во Москва ги завршил медицинските студии и Владимир Руменов, од Крушево. На уметничките академии во Москва и Петроград студирал зографство Ѓорѓи Зографски од Велес.

Петроградскиот Историско-филолошки факултет го завршил и знаменигиот Крсте П. Мисирков, човек кој, во своето дело „За македонските работи“, на научна основа и убедливо го докажа правото на македонскиот народ на политичка, национална и културна самобитност во кругот на балканските народи.

3.

На Универзитетот во Цариград студирале знатен број македонски студенти: Медицинскиот, Правниот, Фармацеутскиот факултет. Од фрагментарните податоци со коишто располагаам, би можел да наведем извесен број имиња, но тоа не се луѓе кои оставиле видни траги во историјата на својот народ во XIX и почетокот на XX век.

4.

Во последните децении на XVIII век и во текот на XIX век поголем број луѓе од сите области на Македонија одржувале живи трговски врски со разни градови во Германија, особено со Лајпциг, каде — и поради познатиот Лајпцишки панаѓур — редовно сме имале по една доста голема група македонски трговци. На Универзитетот во Лајпциг студирале повеќе наши луѓе: во четвртата деценија на XIX век. Георги Анастаси Кокошти, од Битола, студирал медицина, Павле Димитар Шатисталија, студирал филозофија. Кон крајот на минатиот век во Лајпциг студирале Георги Ангелов Ромби (Робе) од Битола, медицина; Лука Димитров, природни науки, Червен Иванов, од Кукуш, хемија, Димитар Матов од Велес, филологија, Димитар Точков, од Охрид, државни науки, продолжувајќи ги студиите и во Хајделберг, Александар Балабанов, од Штип, класична филологија, Андреја Протич, од Велес и др. — На Универзитетот во Берлин студирале: Филип Марков, од Прилеп (1873), Јован Пантазиев од Крушево, кој подоцна станал професор во Атина, Христо Н. Татарчев и Божидар А. Татарчев од Ресен (последниве претходно своите студии ги започнале во Цирих), Светозар Атанасисвиќ од Куманово; во Минхен во 1891 година докторирал Александар Н. Папазоглу од Битола, печатејќи ја таму во таа година и својата докторска дисертација; во Ерланген завршил медицински студии Спиридон Јефтимијадис од Вилвиндол во Егејска Македонија.

5.

Знатен број македонски студенти студирале во Виена разни науки, пред сè медицински. Наши луѓе студирале во Виена и во XVIII век и во средниот век (некој Andreas de Macedonia студирал во Виена во XIV век; за тоа види: мојот прилог објавен во „Нова Македонија“

од 11—12.XII.1966). Податоците што ги изнесувам овдека за македонските студенти во Виена се следниве: во Виена ги завршиле медицинските студии д-р Ефтим А. Робе и д-р Константин Робе (којшто ги започнал своите студии во Атина), од Битола, д-р Димитри Куфас од Клисуре, д-р Панајот Папакостопулос Вилвиндол, Егејска Македонија, Антон Хаџи Георги Драндар од Велес, студирал во Виена, а потоа и во Лондон.

6.

На разни универзитети во Швајцарија студирале во текот на XIX век мнозина македонски студенти (за да се зголеми тој број во текот на овој век). Во Лозана студирал право Георги Влахов, а во Женева — медицина Димитар Икономов. Идниот плоден драмски писател, авторот на популарната „Македонска крвава свадба“, Војдан Чернотрински студирал во Швајцарија, но не ги завршил студиите; во Женева студирал и Перикли Ваталис од Крушево, како лекар загинал во Илинденското востание, во Крушево; во Лозана студирал Иван Крајничанец од селото Крајници, Велешко, автор на интересната автобиографија; во Ган, во Белгија студирале Христо Станишев и Иван Икономов од Кукуш. — За одењето на млади наши луѓе од Битолско во Франција на студии пишува мисионерот на лазаристите Касањ (Cassagnes) во едно писмо од Битола од 25.I.1865 (во Анализите на конгрегацијата на мисијата, т. XXXI, 1866, 126). Д-р К. Сарафов, од с. Либаково, Неврокопско, бил асистент на Парискиот универзитет, Константин Пандели Христовиќ, од Битола, студирал во Париз медицина, студентот на Парискиот универзитет Станишев, родум од Кукуш, како доброволец учествувал во Руско-турската војна од 1877/78; во Лион студирал медицина Димитар Владов од Ресен, а во Монпелие Илија Галев од Штип; — К. А. Поменов, од Прилеп, завршил правни науки во Чешка. — На американскиот Универзитет во Бејрут студирале при крајот на XIX век д-р Александар Ив. Занешев, од Воден, Димитар Барев, аптекар, од село Валкајаново, Воденско и д-р Ѓорѓи Николов од Охрид. Инаку во Бејрут едно време бил руски генерален конзул башиноселецот Константин Д. Петковиќ, кој напишал и книга за Либан. — Имам податоци дека во Кливланд САД студирал д-р Михаил Темков од Кавадарци. — Многу наши луѓе завршиле студии на Универзитетот во Прага, потоа на разни универзитети во Италија (Болоња, Пиза, Падова), на Лондонскиот универзитет и на други универзитети во Европа.

Кога започнаа да се основаат лицеи и високи школи кај Хрватите, Србите, Бугарите, знатен број наши млади луѓе одеа на студии во Загреб, Белград, Софија, не прекинувајќи го утврдениот пат на студирање на европските универзитети, за што стана збор во овие Белешки.

H. POLENAKOVIĆ

**REMARQUES SUR LES ÉTUDIANTS MACÉDONIENS ET LEURS
ÉTUDES AU XIXe SIÈCLE**

R é s u m é

Dans ses „Remarques“, comme on peut le voir d'après le titre même de son oeuvre, l'auteur parle des conditions dans lesquelles étudiaient les étudiants macédoniens dans divers université européennes au cours du XIXe siècle.

A ce sujet, dans la deuxième partie de son oeuvre, l'auteur expose des faits particuliers et fragmentaires concernant quelques étudiants qui, au cours de leur travail futur ont été remarqués en tant qu'écrivains, savants et activistes sociaux.